

IPOSTAZE ALE RÂSULUI ȘI VALENTELE LUI ARTISTICE ÎN ROMANUL „MOROMEȚII”, DE MARIN PEDA

Nadejda IVANOV

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0451-444X>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM

Rezumat. În comunicarea de față, se analizează cele mai reprezentative ipostaze ale râsului, expresiile umoristice, ironice enunțate de personajele literare din romanul *Moromeții* (vol. I) de Marin Preda, aflate în diverse contexte familiale sau conflicte existențiale. Zâmbetul și modul specific de a râde al fiecărui personaj conturează portretul lui moral, psihologic, evidențiind, în același timp, importanța și rolul semantic al unei asemenea reacții afective.

Cuvinte-cheie: personaj, zâmbet, râs, umor, tată, fi.

Poses of laughter and its artistic valences in the novel *Moromeții* by Marin Preda

Abstract. The present communication analyzes the most representative postures of laughter, the humorous, ironic expressions uttered by the literary characters from the novel *Moromeții* (vol. I) by Marin Preda, in various family contexts or existential conflicts. The smile and specific way of laughing of each character outlines his moral, psychological portrait, highlighting, at the same time, the importance and semantic role of such an affective reaction.

Keywords: character, smile, laughter, humor, father, sons.

„Abia, când l-am citit pe Tolstoi, am înțeles că nu numai cuvintele exprimă sufletul uman, ci și lumea în care el se proiectează [...], chiar propria lui înfățișare, mustața pe care și-o lasă, hainele pe care le poartă într-un anumit fel, îl reprezintă, îl ascund sau îl exprimă”, scria Marin Preda în *Viața ca o pradă*. În cazul romanului *Moromeții*, putem afirma că și felul de a zâmbi, de a râde al personajelor denotă o expresie sufletească, ce relevă trăiri profunde, neverbalizate. În condițiile aspre ale țăranului legat de pământ, unde nu e loc pentru emoție, sensibilitate, artă, întrucât ar trăda punctele vulnerabile ale firii, umorul și toate derivatele acestuia –

ironia, râsul, zâmbetul, devin cele mai potrivite instanțe verbale de întărire de duh, rezistență morală și exprimare a superiorității intelectuale, sociale, în raport cu interlocutorul, așa cum „Surâsul este obișnuință a adulților și senectuților, a celor cu experiența râsului, a lumii, a societății” (1975, p. 105), menționează Marin Popa în *Comicologia*. Astfel, zâmbetul, ironia, umorul, în opera lui Marin Preda, sunt aplicate artistic drept modalități de manifestare a individualității protagonistului, Ilie Moromete, exprimate spectaculos în momentele de mare încurcătură. Aici, „Ilie Moromete este un *pater familias* întârziat anacronic în epoca contemporană. Stăpân absolut, vocea lui răsună într-o variată tonalitate, de la finețea ironică la sarcasmul ucigător” (Bălu, 1976, p. 49). Ana Dobre afirmă că Marin Preda, ca și I. L. Caragiale, de altfel, „sunt, ambii, auditivi, observatori, adică, a spectacolului uman în eterna lui desfășurare, au ureche foarte fină, prinzând, cum observa Ov. S. Crohmălniceanu «toate inflexiunile rostiri, sensurile ascunse, pronunțări speciale ale unor cuvinte». Lumea este un spectacol pe care fiecare îl contemplă din unghiul propriu de vedere” (Dobre, 2012, p. 41). Stilul ironic moromețian devine singura „armă” a protagonistului împotriva poverilor financiare, intrigilor familiale, ce-l suprimă. Fiind un procedeu stilistic, *ironia* este exprimată drept o ușoară batjocură, conținând totodată o doză de umor sarcastic cu intenții parodice față de o situație sau față de caracterul/ felul de-a fi al unei persoane. Privită însă ca demers atribuit imaginarului creator, *ironia* e un concept cu atribute specifice unei manifestări liberale a spiritului creativ, valorificat destul de intens de literatură. Ironia este înțeleasă drept un procedeu ce transmite în mod voit mesaje cu nuanțe subtile, mai ales într-o comunitate rurală unde umorul, ironia poartă neapărat un substrat secund, o conotație artistică, comică: „În sânul unei comunități, comicul pune în joc alternativa solidarității («se râde cu») și a excluderii («se râde de») care întemeiază grupul și de care depinde locul pe care îl ocupă fiecare individ” (Defays, 2000, p. 4). Spre exemplu, chiar și în cel mai tensionat și dramatic moment al romanului, când află de la Scămosul că fiii lui intenționează să fugă de acasă, Moromete deși profund afectat, găsește un răspuns pe măsura inteligenței sale, pentru a mai dilua din tragismul existențial: „Dacă veneau și-mi spuneau: «Mă, noi vrem să fugim de acasă», crezi că i-aș fi împiedicat eu, Scămosule!? De ce să fugiți, frățioare? le-aș fi spus. Încet nu puteți să mergeți?” (Preda, 2004, p. 276). Astfel, abordarea ironică a tragismului ce maschează trăirile afective marchează, în primul rând, „noblețea solidarității umane” (Ion Bălu).

Un alt personaj din aceeași operă literară, complementar lui Ilie Moromete, este Țugurlan, „un Moromete mai lucid, glasul lăuntric al lui Moromete, vocea pe care acesta o aude, dar nu o rostește...” (Bălu, 1976, p. 105), care a reușit prin zâmbet și ironie să „transforme insuportabilul în suportabil”, după cum afirmă N. Hartman (*apud* Marian Popa). Vom oferi un exemplu ilustrativ în

acest sens, care reflectă inteligența emoțională a personajului și modalitățile artistice de a transforma furia în „șagă”: „Țugurlan vru să-i răspundă printr-o înjurătură urâtă, să-l învețe minte cum să vorbească, dar în loc de asta, un zâmbet bizar îi strâmbă gura. «Tâmpitul ăsta nu vede nimic, gândi el, nu vede că sunt ostenit și că stau aici dinainte de a veni el.» Se uită iar peste arie. Sub o șiră de grâu, la umbră, stăteau vreo trei inși cu burțile la pământ. Tăifăsuiau. Ceva mai încolo, unul stătea foarte liniștit pe oiștea căruței și mânca. (...) «Fir-ați voi ai dracului să fiți!» exclamă Țugurlan stăpânit de-o veselie pe care nu și-o înțelegea. Pe deplin liniștit, părăsi snopii și începu să coboare încet scara batozei. Jos, se scutură de praf și pleavă și porni apoi spre grupul celor care tăifăsuiau. Nimeni nu-l văzu și nimeni nu protestă. Ajuns lângă cei trei, se întinse alături de ei și deveni, pe nebăgate de seamă, al patrulea./ – Să se ducă cineva la coș că eu am ostenit, zise el. Am fost și ieri! Auzindu-l, ceilalți tresăriră și foarte mirați părăsiră tăifăsuiala”. Așadar, observăm cum zâmbetul șiret devine o stratagemă de reechilibrare a ordinii, când cel obosit își merită odihnă, iar ceilalți să reintre în activitatea ostenitoare. Prin această atitudine, a fost scutit de certuri, supărări, neînțelegeri. Nu în zadar, Moromete recunoaște în Țugurlan o personalitate egală cu a sa, rafinată și inteligentă: „Ce era cu Țugurlan? Și apoi de unde până unde la el să facă glume așa de subțiri?”, „care avea acel fel uimitor al său de a fi, de a vedea lucrurile și faptele oamenilor cu niște ochi limpezi și neturburați...”. Prin urmare, bogăția sufletească a țăranilor din *Moromeții* de Marin Preda este reflectată, în mod deosebit, prin inteligența și rafinamentul glumelor, ironiilor. Vom fi de acord deci cu eseista și criticul literar Ana Dobre că „Ironia este un instrument prin care Marin Preda creează spectacolul inteligenței omenești” (2012, p. 42).

În alt caz, zâmbetul trădează și natura umană a personajului. De exemplu, pentru frații Achim, Nilă și Paraschiv sau Victor, fiul lui Bălosu („Victor Bălosu rânji din patul lui și se mișcă în el într-un fel care făcea să se vadă că ceea ce auzise îi plăcea mult, îl înveselea. Bircă băgă de seamă și chipul i se aprinse. Se ridică în picioare gata să plece, dar Polina se prinse în aceeași clipă de umărul lui”), autorul nuanțează gestul lor mimic prin utilizarea verbului *a rânji* sau *a-și arăta colții*, pentru a sugera firea lor perfidă, atitudinea dușmănoasă și disprețuitoare pentru interlocutorul lor – mama vitregă, surorile, pe care le pizmuiau pentru averea ce li se părea că vor s-o i le-o ia: „Paraschiv stătea pe prispă și rânjea:

–Tu, Paraschive, ce stai acilea și belești fasolele la mine? Ce, nu ți-am mai văzut dinții ăia de mult? Rânjești ca un colțat la maică-ta, parcă tu ai fi mai breaz”. Trebuie de menționat că expresia „a beli fasolele”, în *Dicționarul de expresii românești în context* de Vasile Ilincan, este explicat cu aceeași conotație de sens de a „a rânji” (Ilincan, 2015, p. 139). Prin această adresare fiilor, Ilie Moromete manifestă absoluta sa autoritate patriarhală și-și impune respectul în fața băieților care încep să pună

la îndoială „meritul” de a-l cinsti. În același timp, prin specificarea acestui fel de zâmbet, tatăl Ilie Moromete ar transmite și mesajul că își dă foarte bine seama de firea lor rebelă, violentă, răutăcioasă.

O altă expresie folosită în roman pentru a reda tipul uman malițios al unuia dintre frați este *colțatul*: „N-auzi ce zice colțatul? Răspunse femeia, ștergându-se de sudoare, fără să-i pese de privirea bărbatului”. Prin calificativul „colțatul”, personajul feminin se referă, probabil, la dantura diformă, suprapusă a băiatului care nuanțează firea răutăcioasă, bună de gură, obraznică, ironică, arțagoasă, nesociabilă. Astfel, dacă frații *rânjesc*, atunci mama și Niculae, datorită bunătății lor sufletești, *zâmbesc*, constatăm în roman: „Niculae se uita la tatăl său cu un zâmbet uitat, cu o anumită superioritate înțepenită, vrând să spună că el știe despre ce e vorba, dar că plăcerea de a aștepta să se confirme că el știe e mai mare decât aceea de a anticipa pentru ceilalți”... „În loc să se supere, femeia avu un *zâmbet ascuns* (s.n.). Asemănarea dintre copil și tată o izbise în clipa cea”. Aceste detalii mici, dar esențiale ale operei accentuează comportamente morale diferite ale personajelor, tensiunea acestor două tabere, conflictele interioare ale familiei și, deopotrivă, afecțiunea naratorului pentru Niculae și mama.

În acest context, una dintre scenele reprezentative, este întâlnirea dintre Nilă, Paraschiv și Ga Maria, în care povestesc cu multă desfătare cum tatăl lor s-a lăsat prostit și-l lasă pe Achim să plece cu oile la București. Intensitatea bucuriei a fiecăruia este exprimată diferit prin nuanțarea tipul de zâmbet sau al râsului: „Nilă zâmbi stingherit, parcă rușinat. El spuse:

Hai, bă, ce râdeți așa?”

Se știe că Nilă pare cel mai rezervat în privința scenariului de răzbunare a fraților împotriva tatălui. Sporadic se recunoaște trădător, mai ales după ce tatăl i-a mărturisit îngrijorarea față de planul dubios cu plecarea lui Achim cu oile la București, după ce l-a abordat drept un om vrednic de un sfat. De aceea, în casa mătușii Ga Maria, alături de fratele Paraschiv își recunoaște, ca în oglindă, imaginea respingătoare de laș, de părtinitor la acest complot împotriva tatălui. În acest fel, *zâmbetul stingherit* e, mai degrabă, un gest de rușinare față de propria sa identitate influențată și mutilată de dominatori. Celălalt frate, Paraschiv, *râde hurducat*: „Și răsese hurducat, plesnindu-și palmele una de alta, apoi frecându-le repede în semn de mare bucurie nestăpânită”. În mod clar, această reacție definește victoria mult așteptată – „detronarea” tatălui, moment ce amintește de „violența tragediilor shakespeareiene” (Bălu, 1976, p. 52). Izbucnirea vulcanică de răs trădează sentimentul de eliberare, mai bine zis, șansa la o viață de capul său, dezordonată, așa cum îi este firea. Paraschiv nu înțelege că tocmai „Familia constituie simbolul solidarității în mijlocul instabilității vremurilor și unitatea ei constituie chezașia

permanenței. Grijă stăpânului a fost de a nu înstrăina nici o palmă de pământ” (*Ibidem*, p. 51). „Mătușa nu râse, însă chipul ei zbârcit și negru și gura cu buzele supte înăuntru *se frământau de plăcere* (s.n.)”. Expresia feței, acel zâmbet ascuns de fericire, exprimă clipa de glorie, de răzbunare față de fratele său care s-a recăsătorit și nu a luat-o pe ea stăpână în casa lui să aibă grijă de băieți și de gospodărie. Pentru aceasta, nepoții sunt doar instrumente de manevrare spre dezbinarea familiei, a stabilității financiare și a distrugerii din interior a personalității lui Ilie Moromete, altfel spus, a împlinirii sufletești, chiar dacă înțelege bine că acești copii înrăiți sunt sortiți pierzaniei, acolo, la București. Astfel, prin aceste nuanțări stilistice ale mimicii feței, ale zâmbetului, autorul strecoară discret sugestii despre încărcătura afectivă a personajului, reliefând viclenia și ipocrizia care se ivește acum de sub masca binevoitorilor în fața lui Ilie Moromete.

Un alt moment expresiv în roman în care zâmbetul denotă un moment declanșator, transformator în personalitatea personajului, îl identificăm în secvența cu personajul secundar Polina – o replică la personajul Ana din romanul *Ion* de Liviu Rebreanu, afirmă criticii: „Fetele intraseră în casă și tăceau, adevărind prin asta spusele mamei. Numai Sffică-tatăl părea să mai aibă ceva de spus. Pe de altă parte atmosfera aceasta o surprinsese atât de mult pe Polina, încât ea nu zise multă vreme nimic, se uita mereu când la mama-soacră, când la cumnate și pe fiecă clipă care trecea, o ciudată licărire creștea în privirea ei. întâi se îndreptase pe pat, apoi se îndepărtase puțin de bărbatul ei. Urmele plânsului se șterseră treptat, apoi un *zâmbet ascuns* (s.n.), cu neputință de ghicit ce însemna, se ivise pe buzele ei. Se cunoștea totuși că nu se îndoiește de adevărul celor auzite, că o crede pe soacră și pe cumnate și le dă întru totul dreptate. Dar *zâmbetul acela... parcă își bătea puțin joc de ei, parcă râdea de nevinovăția lor* (s.n).

– Păi bine, Birică, tu de ce nu mi-ai spus? se întoarce ea după o vreme spre bărbatul ei. Ia hai cu mine la tata! Hai chiar acum cu mine! repetă ea și se dezbrobodi și îmbrobodi cu o singură mișcare. Se sculă de pe pat și rămase în picioare liniștită și hotărâtă”. Zâmbetul Polinei, în cazul dat, este o expresie a conștientizării și a confirmării noii sale ipostaze: instant, înțelege că ea nu mai este fecioara, fiica supusă tatălui său, Tudor Bălosu, ci soție, gospodina viitoarei lor case, ceea ce o impune să devină autoritară, ocrotitoarea căminului, puternică și luptătoare. Cu acel *zâmbet neînțeles* s-a produs în urma unei maturizări interioare. Dintr-o instinctivă feminitate, cu un caracter justițiar asumat, resursele femeii arhetipale s-au reconciliat în chipul unei tinere neveste, fapt ce i-a declanșat forța de-al confrunța direct și pe tatăl său și pe fratele Victor, pentru a-și cere toată zestrea ce i se revenea la căsătorie.

În ciuda tragicismului unei epoci de răsturnare a valorilor, protagoniștii romanului *Moromeții* găsesc „salvarea” în umor, ironii fine, zâmbet, răs, surăs, astfel „atmosfera

de comedie rămâne incontestabilă” (Bălu, 1976). Prin acestea, măiestria artistică a autorului reliefează personalitatea rafinată și inteligența personajului, „calitatea de cristal conștiinței” (Dobre, 2012), superioritatea și autoritatea patriarhală în fața fiilor, forța arhaică de rezistență a țăranului român în fața greutăților, poverilor, și, nu în ultimul rând, de a preschimba banalului în spectacol, oferindu-i sens și valoare. În același timp, felul în care zâmbește sau râde un personaj trădează nu doar condiția sa emoțională, afectivă, dar și cea existențială, întrucât ele interconectează și se determină reciproc, reliefând, astfel, portretele morale și psihologice ale personajelor dintr-un roman ce prezintă într-o manieră realist-obiectivă un sat românesc din Câmpia Dunării.

Referințe bibliografice:

- BĂLU, Ion. *Marin Preda*. București: Editura Albatros, 1976.
DEFAYS, Jean-Marc. *Comicul*. Traducere de Ștefania Bejan. Iași: Institutul European, 2000.
DOBRE, Ana. Marin Preda și I. L. Caragiale – modele existențiale în devenire permanentă. În: *Litere*. 2012, nr. 9-10.
ILINCAN, Vasile. *Dicționarul de expresii românești în context*. Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2015.
POPA, Marin. *Comicologia*. București: Editura Univers, 1975, p. 104.
PREDA, Marin. *Moromeții*. Volumul I. București: Editura Cartex Serv, 2004.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.16.06.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B.P.-Hasdeu” al USM.